

Деякі проблеми правового регулювання соціальної реабілітації дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів*

Амелічева Л.П.¹

Опубліковано	Секція	УДК
11.10.2022	Право	349

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7220935>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Статтю присвячено виявленню деяких проблем правового регулювання соціальної реабілітації дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, та розробці пропозицій щодо удосконалення соціально-захисного законодавства і нормативно-правових актів про охорону праці.

Сформоване авторське бачення щодо впливу виду статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, на якість змістовності, безоплатність заходів соціальної реабілітації, що гарантуються державою.

Запропоновано на законодавчому рівні розробити комплексну державну програму щодо соціальної реабілітації дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, враховуючи всі їх відповідні статуси, закріплені у соціально-забезпечувальному законодавстві і нормативно-правових актах про охорону дитинства.

Ключові слова: воєнні дії, збройні конфлікти, охорона дитинства, діти, сім'я, дитина з івалідністю внаслідок війни.

* Автор використовує у назві статті узагальнений статус дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів.

¹ Амелічева Л.П., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права і процесу, Донецький національний університет імені Василя Стуса, <https://orcid.org/0000-0003-0526-5393>

Some problems of legal regulation of social rehabilitation of children who have been injured as a result of military actions and armed conflicts

Annotation. The article is devoted to revealing some problems of legal regulation of social rehabilitation of children who suffered as a result of military actions and armed conflicts, and development of proposals on improvement of social-protection legislation and normative-legal acts on labor protection.

The author's vision of the impact of the types of status of a child who suffered as a result of military actions and armed conflicts on the quality of the content, absence of payment for social rehabilitation measures guaranteed by the state.

Analysis of the current social-protection legislation and normative-legal acts on children's protection allowed the author to determine types of official status of a child who suffered as a result of military actions and armed conflicts, according to which the state provides either comprehensive or partial social integration (rehabilitation): 1) "a person under the age of 18 who has received disability due to health damage in the territory of antiterrorist operation, carrying out measures to ensure national security and defense in Donetsk and Luhansk regions; 2) "a child who suffered as a result of military actions and armed conflicts"; 3) "a child with disability who suffered from explosive objects". According to these kinds of children's status, the state is obliged to carry out social rehabilitation of children at the legislative level. Also, the state has established additional types of children's status, which are also legally fixed in connection with military events in Ukraine since 2014. However, social rehabilitation issues for them are governed by the state in a fragmented manner, and greater powers to regulate these issues are transferred to local governments, which often lack funds from local budgets. Such types of children's status include: 1) "a child of internally displaced persons"; 2) "a child who is in the zone of military actions and armed conflicts".

It is proposed to develop a comprehensive state program on social rehabilitation of children affected by military actions and armed conflicts at the legislative level, taking into account all their respective statuses, enshrined in the social protection and child protection legislation.

Keywords: military actions, armed conflicts, child protection, children, family, child with disabilities as a consequence of war.

Вступ

Технінократична свідомість людства у минулому столітті продукувала нові види озброєння та методи як класичного, так і нестандартного гібридного ведення бойових дій, що обумовило радикальну зміну характеру збройних конфліктів. На жаль, це призвело до стрімкого і багаточисленного зростання кількості жертв, а бойові дії стали більше точитися у містах, що фактично розмило межі між комбатантами і цивільними особами, між воєнною та цивільною інфраструктурою. Частка жертв серед цивільного населення збільшилася від 5 відсотків на початку ХХ століття до 90 відсотків наприкінці ХХ століття. Близько половини жертв – діти. За даними ЮНІСЕФ, у світі понад мільярд дівчаток і хлопчиків живуть у країнах чи на територіях, що зазнають впливу збройних конфліктів, близько 300 мільйонам цих дітей ще не виповнилося п'яти років [1].

Отже, у будь-якій війні, повнолітні цивільні особи, які мають сім'ю, нерідко свідомо приймають рішення залишитися у зоні воєнних дій, проте їхні діти залишаються у такому випадку в небезпеці не по своїй волі й часто наражаються на військові ризики безневинно. Держави, на які вторгаються загарбники, світова спільнота, міжнародні правозахисні організації зацікавлені у завершенні цих

конфліктів якомога швидше і зменшенні жертв, особливо серед дітей. Чим більше дитина знаходиться у зоні воєнних дій, тим більше в неї вірогідність отримання поранення, контузії, психотравми внаслідок примусової депортації, евакуації, роз'єднання із сім'єю або її втрати. Зазначене завжди суттєво впливає на організацію та період соціальної реабілітації такої дитини.

Українські діти також потерпають вже багато років від воєнного лихоліття. Адже під час ведення на сході України (в Донецькій і Луганській областях) антитерористичної операції з 14 квітня 2014 року, що була замінена операцією Об'єднаних сил з 30 квітня 2018 року й проводиться донині, а також під час опору повномасштабному вторгненню російських загарбників з 24 лютого 2022 року й до сьогодні багато українських дітей наражалися й продовжують наражатися на численні військові ризики. Як наслідок, це вимагає від спеціалістів-реабітологів використовувати великий комплекс заходів з мультидисциплінарним підходом та від фахівців і науковців у сфері медицини і психології проводити багато лонгitudних досліджень щодо соціальної реабілітації таких дітей.

Питання забезпечення й захисту прав дітей, які постраждали внаслідок ведення бойових дій та збройних конфліктів, і права на їхню комплексну соціальну реабілітацію також, висвітлювалися у наукових доробках багатьох вчених-юристів, таких як: Н. В. Лесько [2], Н. В. Лінник [3], О. Г. Турченко [4], І. І. Пилипишина [5], Т. В. Михайліна, І. С. Щebetун [6] й ін. Незважаючи на гостроту зазначеної проблематики й не применшуючи цінності вказаних наукових праць, нині у вітчизняній правовій науці все ж таки недостатньо комплексних досліджень, присвячених виявленню проблем правового забезпечення соціальної реабілітації дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів й пошуку шляхів їх вирішення в сучасних кризових умовах, що й обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Метою статті є виявлення деяких проблем правового регулювання соціальної реабілітації дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, та розробка пропозицій щодо удосконалення соціально-забезпечувального законодавства і нормативно-правових актів про охорону праці.

Результати

Питання необхідності соціальної реабілітації дітей в Україні почали обговорюватися в наукових колах в середині 90-х років ХХ ст. Ці питання стосувалися переважно дітей з обмеженими фізичними можливостями (дітей з інвалідністю), а сама соціальна реабілітація таких дітей мала переважно яскраво виражений медичний аспект. На сьогодні вже сформувалися основні організаційно-правові засади соціальної складової реабілітаційного процесу з мультидисциплінарним підходом для дітей, що також є базою й для соціальної реабілітації дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів.

Варто зауважити, що в спеціальній літературі під загальним поняттям «соціальна реабілітація» розуміється комплекс медичних, трудових, професійних, юридичних, адміністративних, соціально-психологічних заходів, спрямованих на адаптацію людини в суспільстві, на її самоідентифікацію, а також це ще й процес відновлення функціональних зв'язків індивіда з соціальними групами, соціальними інститутами з метою відновлення чи засвоєння особистого та соціального статусів і соціальних функцій для формування нового способу життя [7, с. 267]. В контексті цього дослідження така загальнонаукова дефініція соціальної реабілітації розкриває у повній мірі змістовий контекст цього поняття, проте все ж таки вимагає конкретизації, якщо цей комплекс заходів застосовується щодо дітей, які перебували й постраждали на території, де точилися воєнні дії. Адже діти – ще не сформовані особистості й залежні від дорослих, що значно ускладнює їхній реабілітаційний процес.

Статтями 38, 39 Конвенції про права дитини (1989 р.), ратифікованої Верховною Радою України у 1991 році, передбачено, що Держави-учасниці зобов'язані вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними, а у разі необхідності й їхньої соціальної інтеграції (реабілітації). Однак, фінансове положення країни, що знаходиться у стані війни, не завжди дозволяє її уряду повністю дотримуватися норм цієї Конвенції. Нерідко така держава вимушена переглядати переліки заходів соціального характеру, скорочувати їх з метою економії. Україна не є виключенням, на жаль, у контексті зазначеного.

Змістовність, якість, безоплатність заходів комплексної реабілітації українських дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, залежить перш за все, від їхнього статусу, закріпленого в соціально-забезпечувальному законодавстві та нормативно-правових актах про охорону дитинства.

1. Найбільш якісні та цілком безплатні заходи комплексної соціальної інтеграції (реабілітації) передбачені державою для дітей зі статусом «особа, яка належить до осіб з інвалідністю внаслідок війни», закріпленим у ст. 7 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 № 3551-XII (далі – Закон № 3551-XII). У положенні пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання встановлення зв'язку інвалідності з пораненнями чи іншими ушкодженнями здоров'я» від 25.04.2018 № 306 уточнюється статус таких дітей. А саме, це – «особи віком до 18 років, які отримали інвалідність внаслідок ушкодження здоров'я на території проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо соціального захисту постраждалих учасників Революції Гідності та деяких інших осіб» від 22.05.2018 № 2443-VIII». Цією ж постановою передбачений Порядок надання зазначеного статусу.

Зв'язок інвалідності з пораненням чи іншим ушкодженням здоров'я, отриманим особами віком до 18 років встановлюється лікарсько-консультативними комісіями лікувально-профілактичних закладів у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Однак, необхідно зауважити, що за постановою Кабінету Міністрів України від 25.04.2018 № 306, факт отримання поранення від вибухових речовин, боєприпасів на території проведення АТО/заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, а з 01 грудня 2014 року – лише на контрольованій території та на лінії зіткнення встановлюється Міжвідомчою комісією з питань установа фактів отримання особами поранень чи інших ушкоджень здоров'я, одержаних від вибухових речовин, боєприпасів і військового озброєння на території проведення антитерористичної операції. Саме зазначена комісія приймає відповідне рішення. Перелік населених пунктів у Луганській і Донецькій областях, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та перелік населених пунктів, що розташовані на лінії розмежування, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.11.2014 № 1085-р з останніми змінами від 02.02.2022.

Не можна не помітити, що законодавець не вносив зміни ні до Закону № 3551-XII, ні до вищезазначених постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, які б надали право на отримання статусу не лише особам, які отримали поранення на території проведення АТО/заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, а й іншим особам, і неповнолітнім також, які отримали поранення на інших

територіях України після повномасштабного вторгнення на нашу країну російських загарбників 24 лютого 2022 року [8].

Вищезазначене дає право стверджувати, що держава гальмує процес проведення змін до вказаних актів, адже наслідком будуть значимі економічні витрати на соціальну реабілітацію дітей, які постраждали від війни після 24 лютого 2022 року й не тільки на територіях Донеччини і Луганщини України.

Також деякі діти належать до осіб з інвалідністю внаслідок війни відповідно до ст. 7 Закону № 3551-XII, якщо вони стали у неповнолітньому віці особами з інвалідністю внаслідок воєнних дій громадянської та Другої світової воєн у воєнні та повоєнні роки. Надання державою такого статусу дітям, які отримали поранення, контузію, каліцтво від вибуху зброї Другої світової війни в Україні вже давно є сталою практикою, адже такі випадки були і є поодинокими, а повоєнні роки після Другої світової війни давно розміняли вже сьомий десяток.

Таким чином, для дітей зі статусом «особа, яка належить до осіб з інвалідністю внаслідок війни» відповідно до ст. 13 Закону № 3551-XII державою встановлений великий перелік заходів, що допомагає таким дітям більш швидко досягти якісної соціальної інтеграції через різні види реабілітації. Так, можна зазначити наступні заходи щодо:

- медичної реабілітації – безоплатне одержання ліків, лікарських засобів, імунобіологічних препаратів та виробів медичного призначення за рецептами лікарів; позачергове безоплатне зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів), безоплатне забезпечення іншими протезами і протезно-ортопедичними виробами; санаторно-курортне лікування з мультидисциплінарним реабілітаційним персоналом;
- професійно-орієнтаційної реабілітації – державна цільова підтримка для здобуття такими особами професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти у державних та комунальних закладах освіти;
- трудової реабілітації – позачергове працевлаштування за спеціальністю відповідно до підготовки та висновків медико-соціальної експертизи; переважне право на залишення на роботі при скороченні чисельності чи штату працівників у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці та на працевлаштування у разі ліквідації підприємств, установ, організацій;
- соціальної реабілітації – соціальна допомога у вигляді виплати допомоги по тимчасовій непрацездатності працюючим особам з інвалідністю внаслідок війни в розмірі 100 процентів середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи; 100-процентна знижка плати за користування житлом (квартирна плата) в межах норм, передбачених чинним законодавством, 100-процентна знижка плати за користування комунальними послугами (газом, електроенергією та іншими послугами) та скрапленим балонним газом для побутових потреб в межах середніх норм споживання тощо.

Як видно із переліку заходів він більше підходить для дорослої людини, аніж для дитини [8]. Для неповнолітньої особи спеціального переліку заходів соціальної інтеграції (реабілітації) державою, на жаль, не встановлено.

2. Далі необхідно зауважити як регламентує наша держава комплексну соціальну інтеграцію (реабілітацію) дітей зі статусом «дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів».

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III (далі – Закон № 2402-III) дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, – це дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України,

залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні. Порядок надання статусу «дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 05.04.2017 № 268. Також визначений Перелік населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція, що затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2015 року № 1275. На жаль, до цього Переліку територій не вносилися будь-які зміни після 24 лютого 2022 року, адже таких територій, де точилися й точаться воєнні дії стало ще більше. Зазначене не дає можливості всім дітям, які безпосередньо стикнулися з «обличчям війни» після початку повномасштабного вторгнення на територію України російських окупантів, отримати статус «дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів», пройти комплексну соціальну реабілітацію.

Відповідно до ст. 30¹ Закону № 2402-III центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань сім'ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах освіти і науки, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, створюють умови для реабілітації у сфері охорони здоров'я, психологічної, педагогічної реабілітації та соціальної реінтеграції дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів.

За ст. 30¹ Закону № 2402-III держава дійсно взяла на себе зобов'язання всебічно забезпечувати соціальну реабілітацію дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів. Проте, у нормах законодавства, що уточняє це зобов'язання, не передбачено надання жодних пільг та компенсацій, крім безкоштовного харчування в закладах освіти. Й навіть для безкоштовного харчування в закладах освіти наразі не розроблено чіткого спеціального порядку на рівні Кабінету Міністрів України для дітей з таким статусом.

Лише у 2020 році централізовано було передбачено Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення безкоштовним харчуванням дітей, один із батьків яких загинув (пропав безвісти), помер під час захисту незалежності та суверенітету України» від 05.11.2020 № 978-IX право на безкоштовне харчування в закладах освіти для дітей, один із батьків яких загинув (пропав безвісти), помер під час захисту незалежності та суверенітету України, та Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення безкоштовним харчуванням дітей внутрішньо переміщених осіб» від 16.01.2020 № 474-IX таке ж саме право для дітей внутрішньо переміщених осіб.

Таким чином, необхідно забезпечити належну соціальну інтеграцію (реабілітацію) дітей зі статусом «дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів», адже лише отримання статусу без належних соціальних гарантій не надає жодної повноцінної підтримки постраждалим дітям.

Відповідно до ст. 30-1 Закон № 2402-III в Україні встановлюється захист дітей, які не тільки постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, але й перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, включаючи розшук, звільнення з полону, повернення в Україну дітей, незаконно вивезених за кордон. У разі якщо вік особи не визначений і є підстави вважати, що ця особа є дитиною, їй надається захист, передбачений цією статтею, до встановлення віку.

Усі дії держави стосовно захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, здійснюються відповідно до норм міжнародного гуманітарного права. Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування першочергово проводять відселення дітей, які опинилися чи можуть опинитися у зоні воєнних дій чи

збройних конфліктів, до безпечних районів. Відселення дітей проводиться разом з батьками, законними представниками або, за їхньою згодою, без супроводження чи з іншими особами.

У разі переміщення, у тому числі за кордон з метою евакуації під час дії надзвичайного або воєнного стану в Україні, дітей, зарахованих/влаштованих на цілодобове перебування до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування, влаштованих у сім'ю патронатних вихователів, керівники відповідних закладів, уповноважені ними працівники або інші особи, призначені органом опіки та піклування чи військовою адміністрацією/військово-цивільною адміністрацією за місцем розташування закладу, є законними представниками таких дітей (крім повноважень щодо вчинення від імені та в інтересах дитини правочинів, пов'язаних із житловими та майновими правами, надання згоди на усиновлення та зміну громадянства дитини) до повернення такої дитини в Україну або до її возз'єднання з сім'єю.

Серед зазначених вище державних заходів захисту дітей звісно є і заходи щодо їхньої соціальної інтеграції (реабілітації) (на кшталт, влаштування у сім'ю патронатних вихователів), однак вони в більшості випадків провадяться екстрено (невідкладно) у зв'язку з обставинами, що загрожують життю та/або здоров'ю дитини, що не завжди відразу та позитивно відображається на психологічному стані дитини.

3. Наразі наша держава надає комплексну соціальну інтеграцію (реабілітацію) дітям зі статусом «дитина з інвалідністю, що постраждала внаслідок дії вибухонебезпечних предметів» [8].

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про протимінну діяльність в Україні» від 06.12.2018 № 2642-VIII дітям з інвалідністю, постраждалим внаслідок дії вибухонебезпечних предметів центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, трудових відносин, соціального захисту населення, забезпечує проходження постраждалими особами безоплатної психологічної, медико-психологічної реабілітації у відповідних центрах з відшкодуванням вартості проїзду до таких центрів і назад та вартості проживання протягом проходження реабілітації (у разі, якщо проживання не надається). Також держава передбачає ще й такі важливі заходи для цих дітей, як: 1) надання постраждалим особам одноразової компенсації за шкоду, заподіяну здоров'ю, та щорічної допомоги на оздоровлення у сумі, порядок призначення і виплати якої встановлюється Кабінетом Міністрів України; 2) позачергове обов'язкове забезпечення постраждалих дітей місцями у закладах дошкільної освіти незалежно від відомчої підпорядкованості; 3) виплати постраждалій дитині у підвищеному розмірі державної соціальної допомоги, призначеної дітям з інвалідністю віком до 18 років відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю». Зазначене також суттєво впливає на соціальне благополуччя як дитини, так і її сім'ї.

Висновки

Таким чином, все вищевикладене, дає змогу зробити наступні висновки. 1. Завдяки проведеному аналізу чинного соціально-забезпечувального законодавства та нормативно-правових актів про охорону дитинства, можна узагальнити наступні статуси дітей, постраждалих внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, за якими держава передбачає заходи або комплексної повної, або часткової соціальної інтеграції (реабілітації): 1) «особи віком до 18 років, які отримали інвалідність внаслідок ушкодження здоров'я на території проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях»; 2) «дитина, яка

постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів»; 3) «дитина з інвалідністю, що постраждала внаслідок дії вибухонебезпечних предметів». За цими статусами держава на законодавчому рівні зобов'язується проводити соціальну реабілітацію дітей. Також законодавцем встановлені ще й додаткові статуси дітей, пов'язані з військовими подіями на території України, починаючи з 2014 року. Однак питання соціальної реабілітації для них врегульовані державою фрагментарно, більше повноважень щодо регулювання цих питань передано органам місцевого самоврядування, які нерідко відчувають дефіцит коштів місцевих бюджетів. До таких статусів можна віднести такі, як: 1) «дитина внутрішньо переміщених осіб»; 2) «дитина, яка перебуває у зоні воєнних дій і збройних конфліктів».

2. Діти – це майбутнє України, їх життя, здоров'я, соціальне благополуччя – трубота держави і суспільства, тому є необхідність на законодавчому рівні розробити комплексну державну програму щодо соціальної реабілітації дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, враховуючи всі їх відповідні статуси, закріплені у соціально-зabezпечувальному законодавстві і нормативно-правових актах про охорону дитинства.

Поряд із цим, питання щодо розробки механізмів соціальної реабілітації за окремими статусами дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, мають стати предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Діти та збройні конфлікти: нормативно-правова база. Музей воєнного дитинства України. URL: <https://warchildhood.org/ua/children-and-armed-conflict-legal-framework/>
2. Лесько Н. В. Проблеми захисту дітей від насильства під час воєнних дій та збройних конфліктів. Наук. віс. Ужгородського нац. ун-ту, 2017. Серія Право. Вип. 46. Том 1. С. 16–64.
3. Лінник Н. В. Права людини починаються з прав дитини. Часопис Київ. ун-ту права. 2020. № 1. С. 356–360.
4. Турченко О. Г. Право дитини на безпеку під час збройного конфлікту. Політичне життя. № 2. 2019. С. 6–4.
5. Турченко О. Г., Пилипишина І. І. Забезпечення прав дітей в умовах збройного конфлікту в Україні. Аналітично-порівняльне правознавство. № 2. 2022. С. 64–69.
6. Щebetун І. С., Михайліна Т. В. Захист прав дітей на окупованих територіях: міжнародний досвід та українські реалії. Політичне життя. № 2. 2019. С. 33–37.
7. Мосійчук Т. Є. Соціальна реабілітація як механізм відновлення соціальних зв'язків у соціумі. Вісник ОНУ. № 9. 2003. С. 266–271.
8. Аналітична записка щодо прав дітей, які отримали поранення, контузію або каліцтво внаслідок воєнних дій в Україні. Сайт Благодійний фонд «Право на захист». 27.06.2022. URL: <https://r2p.org.ua/yaki-soczialni-ta-medychni-garantiyi-mayut-dity-shho-postrazhdaly-vnaslidok-voyennyh-dij/#>